

NIVES SIRONIĆ-BONEFAČIĆ, FILOZOFSKI FAKULTET, ZAGREB

ARDELIO DELLA BELLA I IGNJAT ĐURĐEVIĆ

Polazeći od činjenice da A. Della Bella u uvodu svoga rječnika »Dizionario italiano, latino, illirico« spominje kako je Ignjat Đurđević, njegov suvremenik i ugledan pjesnik, to djelo pomno pregledao, autorica se prihvatila zadatka da na temelju analize izbora i obradbe leksema u djelima jednoga i drugoga pisca što točnije utvrdi Đurđevićev udio u formiranju Della Bellina rječnika.

U uvodnom izlaganju u rječniku »Dizionario italiano, latino, illirico«, Venezia 1728., autor Ardelio Della Bella spominje imena dvaju suvremenika, stručnjaka za jezik, koji su recenzirali njegovo djelo: V. Zmajevića i I. Đurđevića:

»Per fine vi fo sapere, haver' io voluto prima di dare alla luce quest' opera porla sotto gli occhi dell' Illustriss(imo) e Reverendiss(imo) Monsig. Vincenzo Zmajević, arcivescovo di Zara, versatissimo nella lingua Illirica, Prelato si noto per la sua Dottrina, Prudenza e Zelo. Con accurata diligenza l'ha ancora veduta il Reverend. Pre. D. Ignazio Giorgi, Abbate Benedittino Raguseo, persona dotta ed erudita, e Poeta eccellente nella sua lingua.«¹

Isticanje u predgovoru imena Ignjata Đurđevića upućuje na Della Bellinu posebnu zahvalnost Đurđeviću a to bi moglo značiti da je njegov doprinos u konačnom uređenju rukopisa rječnika za tisak znatan. Upravo zato pokušat ćemo istražiti kakve je prirode mogla biti njihova suradnja i kad je do nje došlo.

Ako u starijim filološkim studijama potražimo podatke o tom pitanju, naići ćemo na mišljenje M. Rešetara koji se sustavno bavio Ignjatom Đurđevićem i njegovim djelom. M. Rešetar u svojoj raspravi o Đurđeviću² smatra da Đurđevićev udio u rječniku nije znatan. Citirat ćemo taj odlomak:

»Može se ovdje spomenuti da Dellabella na kraju predgovora svojega rječnika kaže da je Đurđević rukopis rječnika »vidio« (l'ha ancora veduto)³ prije negoli se štampao, po čemu bi se reklo da mu nije ništa pomogao. To je jamačno bilo g. 1728. kada su se Đurđević i Dellabella našli u Mlecima — prvi, da štampa Uzdahe, a drugi, da štampa rječnik.«

Usporedbom teksta M. Rešetara s tekstom u rječniku postaje jasno da Rešetar izvodi zaključak iz nepotpunog citata iz Della Bellina rječnika. Della Bella u predgovoru kaže »l'ha veduta« (misli se l'opera) »con accurata diligen-

¹ L'autore a chi legge, 6. nepaginirana stranica rječnika.

² M. Rešetar, Djela Ignacija Giorgi (Ignjata Đorđića), knj. II., Saltijer slovinski i proza, JAZU, Zagreb, 1926., Stari pisci hrvatski, knj. 25., str. CXV.

³ M. Rešetar krivo citira »l'ha veduto« umjesto »l'ha veduta« (misli se l'opera)

za« (tj. vrlo pomno). Ovaj drugi dio teksta Rešetar je previdio ili ga je smatrao tek ispraznim izrazom učtivosti pa ga nije ni citirao.

Mislim da Della Bella nije neosnovano u predgovoru posebno istakao pomoć Ignjata Đurđevića. Đurđevićev udio mogao bi biti znatan, a taj se rad nikako ne može ograničiti samo na razdoblje Della Bellina i Đurđevićeva zajedničkog boravka u Veneciji 1728. godine kako to pretpostavlja Rešetar. Naime te je godine rukopis rječnika već bio potpuno uređen za tisak pa prema tome u tom razdoblju nisu mogle biti unešene u tekst veće izmjene, dopune, ispravci i citati.

Da je Đurđević sigurno prije 1728. godine dobro poznao Della Bellin rukopis rječnika i da je na njemu surađivao, vidljivo je iz dva kratka leksi-kografska rada koja je Đurđević napisao otprilike u istom razdoblju kad i Della Bella dovršava rukopis svog rječnika. Radi se o dva tumača riječi, od kojih je prvi tiskan uz tekst Mandalijene 1728., a drugi, veći, 1727. uz tekst Saltijera. Prema podacima kojima raspoložemo⁴ Đurđević je rukopis Saltijera dovršio za tisak već 1719. godine,⁵ a tumač riječi uz Saltijer bio je sigurno završen do 1721. jer o njemu nalazimo potvrdu u jednom Đurđevićevu pismu od 15. travnja 1721.⁶

Prema tome ovaj bi tumač mogao biti mjerodavan za utvrđivanje veze između Della Bellina rječnika i Đurđevićeva teksta već 1721. godine.

U izdanju Saltijera iz 1729. tumač je tiskan odmah nakon teksta Saltijera od stranice DI do stranice DX, pod naslovom: *Izgovor od gnekjeh osobitjeh, i puku⁷ neobicjajnjeh rjecj, koje u starjeh Dubrovackjeh pismjeh, i u ovom istomacegnu nahodese.*«

Sličan ali po opsegu manji tumač tiskan je u prvom izdanju Mandalijene iz 1728. na stranicama CCVI—CCVIII pod naslovom: *»Izgovor od gnekoliko rjecji ne sasma posnanjeh, i mallo obicjajnjeh u svakdagnemu govoregnu: kojèse u scategnu od ovjeh Pjesnji nahode, i susretaju.*«

Riječ *»izgovor«* u naslovima oba tumača znači *»tumačenje*«. Isto semantičko značenje ove riječi nalazimo u Della Bellinu rječniku (vidi str. 413 B, *interpretatione*) i u većem Đurđevićevu tumaču. Opravdana je Đurđevićeva skromnost u oba naslova tumača jer popis riječi iz Saltijera sadrži oko 520 riječi, a onaj iz Mandalijene svega 105 riječi. Pregledom oba tumača može se utvrditi da tek manji dio riječi uz hrvatski tekst navodi i talijanski prijevod ri-

⁴ Petar Kolendić, Grizićev izvještaj o dubrovačkim književnicima prvih godina 18. vijeka, Srđ, V. godina, 1906., Dubrovnik, str. 731—732, nota 10.

M. Rešetar, *Djela Ignácija Giorgi, Saltijer slovinski i proza*, Zagreb, 1926., *Stari pisci hrvatski*, knj. 25., str. CVI.

⁵ Tekst pisma od 20. studenog 1719. koje Natalić-Aletin iz Dubrovnika upućuje Đuri Matijaševiću u Rim. Vidi, Rešetar, *Djela I. Giorgi, Stari pisci hrvatski*, knj. 25., str. CVI.

⁶ Tekst pisma Đurđevića Matijaševiću u Rim od 15. travnja 1721., vidi: Srđ, 5. godina, 1906., Dubrovnik, Kolendić, Grizićev izvještaj, str. 732, nota 10.

⁷ Želja da puku protumači značenje pojedinih riječi mora se shvatiti u okvirima vremena. Riječ *»puk«* označava obrazovan i pismen svijet koji umije čitati i služiti se tekstom tumača a uz to poznaje ponešto i talijanski jezik, jer inače navođenje talijanskog prijevoda riječi ne bi imalo smisla.

ječi⁸. Od 520 riječi u tumaču Saltijera samo 162 imaju i talijanski ekvivalent. U tumaču uz Mandalijenu od 105 riječi samo je uz 49 navedeno i talijansko značenje.

S obzirom na to da za tumač uz Saltijer točno znamo kad je nastao, prvo ćemo njemu posvetiti pažnju i usporedit ćemo ga s tekstom Della Bellina rječnika. Pregledom ovog tumača utvrdila sam da samo dvije riječi iz Đurđevićeva teksta imaju uz tumačenje značenja i potvrdu upotrebe riječi u literarnom kontekstu.

Uz riječ »biglisati, pojati u veselju« naveden je citat iz Gundulićevih Pjesama, a uz »dijm, govorim, hoću rijet« citat iz Gundulićeva »Osmana« (pjevanje 3., strofa 6., stih 1.) Provjerom istih riječi u Della Bellinu rječniku utvrđena je podudarnost i u tekstu alineje i u citatima (vidi Della Bella: *cantare degli uccelli; cioè, particola dichiarativa*). U oba je primjera tekst citata u rječniku duži. Upotreba kratica je kod oba autora vrlo slična.

Na osnovu podudarnosti u samo dva primjera ne može se izvesti siguran zaključak, ali nam ti primjeri ipak ukazuju na moguću povezanost Đurđevićeva tumača i Della Bellina rječnika.

Da bismo detaljnije istražili tu mogućnost, usporedili smo dio riječi koje u Đurđevićevim tumačima uz hrvatski tekst navode i talijanski prijevod s odgovarajućim riječima u Della Bellinu rječniku. Nakon usporedbe utvrđena je u mnogim primjerima potpuna podudarnost tekstova. Ipak u Della Bellinu je rječniku tekst alineja mnogo duži od onoga u Đurđevićevim tumačima. Od 162 analizirana primjera iz tumača uz Saltijer u 106 utvrđena je potpuna podudarnost dijela teksta, a u 32 djelomična podudarnost. Tek mali broj riječi nije sličan s Della Bellinim tekstom.

Da bismo to i zorno ilustrirali, navest ćemo sve slučajeve potpune podudarnosti između teksta tumača uz Saltijer i Della Bellina rječnika. Riječi se navode onim redom kako su tiskane u Đurđevićevu tumaču (izdanje 1729.) transkribirane prema današnjoj fonemskoj vrijednosti grafema.⁹ Riječi iz tumača koje nisu potvrđene u Della Bellinu djelu uz navedeni talijanski izraz u ovom su tekstu u kurzivu.

Podudarnosti u Đurđevićevu tumaču uz Saltijer s Della Bellinim rječnikom

1. baština — *eredità*, baštinik — *erede*
2. bezakonje, *krivo* — *ingiuria*

⁸ Mogli bismo se zapitati zašto Đurđević nije naknadno dopunio tekst tumača talijanskim riječima kad mu taj posao ne bi predstavljao veliku poteškoću jer je poznao talijanski jezik, a imao je pri ruci i Della Bellin rječnik. Vjerojatno je smatrao da talijanski tekst neće mnogo pomoći njegovim čitaocima u shvaćanju semantičkog značenja riječi. To bi moglo značiti da je djelo namijenio prvenstveno onima koji ne znaju ili tek slabo znaju talijanski. Tu pretpostavku nam potvrđuje i sam Đurđević u tekstu predgovora kad ističe da je Saltijer namijenio kao štivo redovnicama, a znamo da je u to doba mali broj dubrovačkih duvni znao talijanski (Vidi: Zdenka Marković, *Pjesnikinje starog Dubrovnika od sredine 16. do svršetka 18. stoljeća*, Zagreb, 1970. (str. 369—382).

⁹ Zbog razlika u bilježenju pojedinih riječi sve riječi u tekstu nisu poredane po abecednom redu. Izvršene su male promjene samo na mjestima gdje se nije mnogo narušavao poredak Đurđevićeva teksta.

3. bogoslovac — teologo
4. brazda, put od rala — solco
5. četveronuglasti — a quattro cantoni (Della Bella : quadrangolare di quattro cantoni)
6. čijem, dočijem, *pokle* — mentrecché
7. daj za najmanje — almeno
8. Evrijenci — Ebrei
9. Evrijenkinje — Ebree
10. evrijenski — ebraico
11. granice — confini
12. hotim, priljubovnik — adultero
13. hotimstvo, priljubovstvo — adulterio
14. jakno, *jakino*, jak, kako — come
15. jednobitan, od jednoga bića — consustanziale (D. B. consostanziale, consustanziale, u rječniku je riječ potvrđena citatom iz Života sv. Benedikta.)
16. jug, vjetar od poludne — scirocco
17. južni, od poludnevi — meridionale
18. krvavice — l'emoroidi
19. kut — angolo interiore, kutnji — angolare
20. luka — porto
21. mimošasti, minuti — passato
22. nagovarati, *nukati riječima* — persuadere
23. nalog, *rpa* — cumulo
24. nastupati, nadskočiti — assalire (D. B. assaltare, u rječniku je hrvatski sinonim potvrđen citatom iz Mandalijene.)
25. nepodobnos — inconvenienza
26. neprimjerni, *s kijem se ne može ništa omjeriti* — impareggiabile
27. neukrotni, koji se ne može ukrotiti — indomabile
28. nezabavni, komu nije u čemu zabaviti — irriprensibile
29. nuglo — angolo esteriore
30. obsjesti, sjesti oko česa — assediare
31. opaz, *pomnja* — riguardo
32. općiti, *običajiti* — praticare
33. osvaditi, obaditi — accusare
34. ozlobiti, ozloglasiti — infamare
35. prvostolni grad — metropoli
36. podobni, prilični — convenevole
37. pogibil, pogibio, *pogibije* — pericolo
38. pohotba, pohođenje — visita
39. pojas, pas — cinta
40. polububanj — cembalo (U rječniku hrvatsko je značenje ilustrirano citatom iz Saltijera.)
41. posilnos, samosilnos — tirannia (U rječniku je hrvatsko značenje ilustrirano citatom iz Života sv. Benedikta.)
42. posvetnik, posvećenik, posvetitelj — sacerdote (U rječniku je riječ ilustrirana citatom iz Života sv. Benedikta.)
43. pozov, pozivanje — disfida
44. preden, konac — filo

45. pridvorje — cortile
46. priklonstvo — umiliazione, riverenza (D. B. humiltà)
47. primjeriti, *omjeriti* — paragonare
48. pristupni, *koji jur pristupa* — vicino
49. prisuditi, osuditi tkomu — aggiudicare
50. prominuti, proći — passare
51. prošitati — leggere
52. prozračno, proz što se može progledat — trasparente
53. rat — guerra
54. razbojnik — assassino di strada
55. razluka — differenza
56. razmi, *izvan* — fuorché
57. razmirje, *svađenje* — discordia
58. rusag, država — paese
59. saj, ova — questa
60. samodržac, *ko sam drži vladanje* — monarca
61. samosilje, samosilnos — tirannia (Riječ je u rječniku ilustrirana citatom iz Života sv. Benedikta.)
62. samosilnik, silnik — tiranno (u rječniku citat iz Života sv. Benedikta)
63. samosilnos, silnos — tirannia (u rječniku citat iz Života sv. Benedikta)
64. samovladanje, *vladanje bez druga* — monarchia
65. sat, kus meda — favo (u rječniku citat iz Saltijera)
66. satvorenje, stvaranje — creazione
67. sjever, vjetar prema poludne — tramontana
68. silnik, *tko silom tre* — tiranno (u rječniku citat iz Života sv. Benedikta)
69. skladati, *sređivati* — ordinare, comporre (u rječniku: ordinare, disporre)
70. slana, bjeloroša — brina
71. sobstveni, *od sobstva* — personale
72. spasenji, *od spasenja* — salutare (u rječniku: salutevole)
73. stijeg — bandiera
74. stup, stupaj — ovvero colonna, statua (u rječniku citat iz Života sv. Benedikta.)
75. svetotajstvo — sacramento
76. zabilježiti, zapečatiti — segnare
77. zamijeniti, izmijeniti — cambiare
78. zamjenito, u zamjenu — scambievolmente
79. zamjerje, zamjerak, cilj — bersaglio
80. zasjeda — insidia
81. *zasjeniti*, zastupiti, zaštititi — diffendere
82. zatočnik, vitez — campione o competitore
83. zid, mir — muraglia
84. zlamen, zlamenje, biljeg — segno
85. zlamenovati — significare
86. zloglasiti, zlo govoriti — detrarre (Riječ je potkrijepljena u rječniku citatom iz Saltijera.)
87. zlohotnik, *tko zlo hoće* — malevolo
88. znanac, poznanac — conoscente, amico
89. tabori, *pribivališta od vojske* — trinciere

90. trkač, *shrana od strijela* — turcasso
91. temelj — *fondamento, sostegno* (U rječniku riječ je potkrijepljena citatom iz Života sv. Benedikta.)
92. tetiva od luka — *corda dell'arco*
93. toran — *torre*
94. traga, trag — *discendenza* (U rječniku riječ je potkrijepljena citatom iz Života sv. Benedikta.)
95. tul, trkač, *shrana od strijela* — turcasso
96. uljudni, skladni, *pun miline* — *grazioso*
97. uljudnost, milina — *grazia*
98. uliliti, *ostaviti bez dobra* — *privare*
99. uhoda — *spia*
100. uhoditi — *spiare*
101. vezi — *le tempia* (greška u tekstu). U rječniku »*la tempia*«.
102. vlastito, što se ima pod vlasti ili svoje osobito — *proprio*
103. vodotočje, put od vode — *acquedotto*
104. vojnica — *milizia*
105. uzdarje, *dar za dar* — *guiderdone*
106. uzras — *statura*

Od 49 riječi koje u tumaču uz Mandalijenu imaju talijansko značenje utvrđena je podudarnost s Della Bellinim rječnikom u 33 primjera. Da bismo bolje uočili izbor riječi navest ćemo ih redom. Riječi iz tumača uz Mandalijenu koje u rječniku uz navedenu talijansku riječ nisu potvrđene u ovom obliku, u ovom su tekstu u kurzivu.

Podudarnosti u Đurđevićevu tumaču uz Mandalijenu s Della Bellinim rječnikom

1. cvijet sunčani, koji se k suncu sved obraća — *girasole*
(U rječniku je tumačenje koje Đurđević daje na hrvatskom izrečeno na talijanskom: *il cui fiore si volta sempre verso l'occhio del sole*.)
2. čin — *atto, gesto*
3. drum, put — *strada*
4. evrijenski, *iz zemlje obećanja* — *ebreo*
5. franački, *iz Franče* — *francese*
6. grimiz — *porpora*
7. grimizno — *di porpora*
8. hitroopćenje dvorničko — *destrezza da corteggiano nel conversare*
(U rječniku je riječ hitroopćenje potvrđena citatom iz Mandalijene.)
9. izvanji, dvornji — *esteriore*
10. kob, slućenje — *augurio*
11. kobna zvijezda, repatica — *cometa*
12. krvnik — *manigoldo, boia*
13. licimirstvo — *ipocrisia* (Riječ »*licimirstvo* potvrđena je u rječniku citatom iz Mandalijene.)
14. ljubomornos, ali ljubomor — *gelosia* (U rječniku riječ je potkrijepljena citatom iz Mandalijene.)
15. *nadstup*, nadskoćenje — *assalto*
16. neizrečno, *što se ne može izrijeti* — *indicibile*

17. neprimjerno, što se ne može primjeriti drugomu — incomparabile
18. nesmišljeno, što se ne može mislim potpuno doprijeti — impercettibile (U rječniku talijanski tekst je vrlo sličan Đurđevićevu hrvatskom tekstu. Riječ je potkrijepljena citatom iz Mandalijene i iz Pjesama.)
19. pohrana, shrana — ripostiglio (u rječniku citat iz Saltijera)
20. povjetarce — aria
21. primjeriti, prikladati — paragonare
22. prozračno, proz što se može prozreti — trasparente
23. razbojnik, tko razbija i odira putnike — assassino di strada
24. samosilnos, silnos — *violenza da dominante* (U rječniku tirannia, potvrđeno citatom iz Života sv. Benedikta.)
25. skot, narod od zvižeri — razza
26. smjerno, priklono — umile
27. stvor, djelo ali stvorenje, u stvoru, u djelu — in effetto
28. špota, šala — scherzo di parole
29. uvit, konop — fune
30. uzglavje, na što se glava naslanja — capezzale
31. zasjeda — insidia, zasjednik — insidiatore
32. zrčati, željno gledati i nepomično — mirar fisso

Iz predloženih popisa vidljivo je da su neke hrvatske riječi u Della Bellinu rječniku potkrijepljene citatima iz Đurđevićevih djela. Citatima iz Saltijera potvrđeni su hrvatski ekvivalenti ovih talijanskih riječi: cembalo, favo, detrarre, salutevole, Ebreo, svanire, interminabile, ripostiglio. Citatima iz Mandalijene potvrđeni su ekvivalenti uz ove talijanske riječi: assaltare, destrezza da corteggiano, ipocrisia, gelosia, impercettibile, affissare gli occhi, a citatima iz Života sv. Benedikta: consustanziale, tirannia, tiranno, sacerdote, scrittura sacra, sostegno, discendenza, incomparabile.

Podudarnosti i sličnosti u tolikom broju primjera ne mogu biti slučajne, već ukazuju na međusobni utjecaj Della Bellina rječnika i Đurđevićevih tumača. Teže je utvrditi kako je i kada do tog utjecaja došlo. Moguće je da je Đurđević koristio Della Bellin rječnik kad ga je imao na recenziji. Ako prihvatimo ovu mogućnost, znači da je Đurđević mogao imati Della Bellin tekst na pregledu oko 1719. ili 1721. godine. I druga je pretpostavka vjerojatna. Đurđević je kao Della Bellin suradnik dopunjavao građu za rječnik pa bi tako podudarnosti mogle ukazivati na to da je Đurđević autor podudarnih tekstova.

Postavlja se pitanje: kad je Đurđević mogao surađivati na rječniku? Poznato je da se ozbiljno počeo baviti književnim radom tek oko 1713. godine kad se njegov život sređuje u samostanu sv. Jakoba u Dubrovniku.¹⁰ Od 1713. do 1719. Đurđević piše i dovršava svoja tri najznačajnija djela: Mandalijenu, Saltijer i Život sv. Benedikta. To plodno razdoblje, povezano sa sredeanim životom, omogućava Đurđeviću da 1718. preuzme dužnost predsjednika Akademije Ispraznih¹¹. Suradnja na rječniku mogla je započeti upravo u tom razdoblju.

¹⁰ M. Rešetar, o.c. str. 58.

¹¹ M. Deanović, Odrzi talijanske akademije degli Arcadi preko Jadrana, Rad, JAZU, knj. 248., str. 42—52.

Poznato je da je 1718. Đurđević osnovao u Dubrovniku još jednu Akademiju za ilirski jezik¹². Zato i ne čudi što je Della Bella povjerio Đurđeviću recenziju rječnika. Nije li rad na Della Bellinu rječniku potakao Đurđevića na osnivanje akademije za ilirski jezik? Na žalost iz dostupnih dokumenata za sada nisam pronašla potvrdu za tu pretpostavku.

Nakon ovih razmišljanja bit će lakše odgovoriti na pitanje kada su u rječnik uvršteni citati iz Đurđevićevih djela i tko ih je uvrstio. Ako je Đurđević u tom razdoblju dovršavao svoja djela, a istovremeno dobio zadatak da ispravi i dopuni rječnik novim izrazima i citatima, postaje prihvatljivim da je na molbu Della Belle u rječnik uvrstio citate iz svojih tek dovršenih djela. Ovu pretpostavku potvrđuju i dva pisma objavljena u Srđu¹³. Prvo je Della Bellino pismo Đurđeviću, a drugo Đurđevićev odgovor. Premda u tekstu nema oznake gdje su danas ti rukopisi i gdje su pronađeni, a radi se o starim kopijama autografa, pa ih moramo uzeti u obzir s određenim oprezom, mislim da bi njihovi tekstovi mogli biti autentični.

Pisma nemaju oznaku godine, ali po njihovu sadržaju jasno je da su napisana nakon 1718. godine. Za nas je zanimljiva rečenica iz Della Bellina pisma Đurđeviću:

»Rendo infinite grazie alla sua gentilezza, dell'incomodo che si degna prendere nella revisione del suo Dizionario: suo, perché dalla sua mano maestra riceverà i lineamenti più espressivi. Una pittura ritoccata da Tiziano, non dicesi opera dello scolaro che l'abbozzò: ed io come nell'altra mia le scrissi, per debito di giustizia e di gratitudine, e per far credito all'opera confesserò al lettore esser stato il Dizionario rivisto, emendato e accresciuto da vocaboli da P. D. Ignazio Giorgi.«

U navedenom tekstu Della Bella priznaje Đurđevićev udio u rječniku. Đurđević je tekst pregledao, ispravio i proširio novim riječima. Njegov se rad uspoređuje s majstorskim radom Tacijana koji popravlja skicu učenika. Della Bella posebno ističe da je to Đurđevićev rječnik i da će to reći u predgovoru. U nastavku pisma Della Bella daje upute za označavanje citata iz Mandalijene i Života sv. Benedikta. Spominje se da se splitski nadbiskup zalaže za skoro tiskanje djela i da namjerava rječnik tiskati u Splitu. No to se nije ostvarilo.

U odgovoru na Della Bellino pismo Đurđević ne prihvaća usporedbu s Tacijanom jer smatra da njegov rad na rječniku nije toliko značajan. Ipak priznaje da mu ispravci zadaju mnogo posla:

»Non nego, che nella su(detta) emenda ed accrescimento del libro provo travaglio non mediocre, si per la gran mole dell'opera, si per l'infinite minuzie, che per entro vi son da esaminarsi, si ancora, perché interromper mi conviene ogni altra applicazione di genio.«

Iz citiranog je teksta vidljivo da se Đurđević ozbiljno zadubio u ispravke i proširenje teksta rječnika. Taj mu je posao težak zbog opsežnosti predložka, ali i zbog »mnogih sitnica« koje mora provjeriti i dotjerati.

¹² M. Deanović, *Odrzi...*, Rad, JAZU, knj. 248., str. 47, M. Rešetar, o. c., str. 58—59.

¹³ Srđ, godina 4., broj 7—8, travanj 1905., Dubrovnik, str. 261—263.

Mogli bismo se zapitati nije li jedna od Đurđevićevih zadaća uz dopunu teksta i citata bila i akcentuiranje Della Bellina hrvatskog teksta. Premda je dobro poznao naš jezik, sam autor kao stranac nije mogao obaviti taj posao bez suradnje izvornog govornika.

Da bismo vjerodostojnost citiranih pisama potkrijepili novim dokazima, uporedili smo dio citata u Della Bellinu rječniku s integralnim Đurđevićevim tekstovima u njihovom prvom izdanju. Prvo se provodi usporedba dijela citata iz rječnika s integralnim izdanjem Mandalijene, a zatim ona s integralnim izdanjem Saltijera.

Dragutin Prohaska u raspravi o Đurđeviću¹⁴ i Kanižliću prvi je uočio i nabrojio neke razlike između citata u Della Bellinu rječniku i u integralnom izdanju Mandalijene. On ispravno primjećuje da te razlike u tekstu nisu opazili ni priređivači drugog izdanja Della Bellina rječnika, a ni Appendini.

Naša usporedba obuhvaća izbor tekstova koji su istovjetni u rječniku i u prvom izdanju djela, a zatim navodi razlike u tekstovima. Pri navođenju primjera bilježi se prvo stranica i stupac u Della Bellinu rječniku, zatim talijanska riječ uz koju je tiskan citat i hrvatska riječ koja je potkrijepljena citatom, slijedi broj pjevanja, strofe i stiha u prvom izdanju Mandalijene i Saltijera. Napominjem da citati u rječniku nemaju oznake pjevanja i stiha.

Podudarnosti citata iz Mandalijene u Della Bellinu rječniku s izdanjem Mandalijene iz 1728. godine

	pjev.	strofa	stihovi
212 B, condottiera — provodica	1	3	1, 2
63 B, allegrarsi molto — uzigrati od veselja	1	21	5, 6
506 A, nasturzio, indico — ljubdrag	1	29	1, 2, 3, 4
602 A, racapricciare — protrnuti	1	41	1, 2
218 A, coscienza — spoznanje	1	47	1—6
283 B, eclissare — zastupiti	1	65	5, 6
239 A, crollare — rastresati	1	72	3, 4
101 A, aria appestata — povjetarce okuženo, kugom otrovano	1	74	1, 2
45 B, afflato — dah	1	74	1, 2
118 A, attorniare strettamente — stisnuti	1	75	1, 2
202 B, colpevole — krivac	1	86	5, 6
258 B, Dio — neizmjerni	2	16	4, 5, 6
233 B, cortese — priljuban	2	19	3, 4
72 A, praticare uno amichevolmente — prijate- ljevati tkoga	2	20	5, 6
244 B, danzare — izvijati stupaj u tancu	2	22	1, 2, 3, 4
21 A, accordare — ugadati	2	23	1, 2
284 B, effeminato — razbluđen	2	38	1, 2, 3, 4
233 A, tratti da corteggiano o destrezza — dvorenje	2	54	1, 2, 3, 4
284 B, eclisse — kobne sjeni	3	6	1, 2, 3, 4

¹⁴ Dragutin Prohaska, Ignjat Đurđević i Antun Kanižlić, *Studija o baroku u našoj književnosti*, Rad, JAZU, knj. 178., 1909., str. 184—185.

45 A, affillare gl'occhi in qualche cosa — uprijeti oči u tkojugod stvar	3	9	2, 3, 4
93 B, appoggiare la testa al braccio — nasloniti glavu na lakat	3	15	1, 2
751 B, vanità — ispraznos, pjena, magla	3	20	3, 4, 5, 6
169 A, ordinare i capelli — naresiti kose	3	42	1—6
129 A, far la voce da barbagianni — kukati	4	6	5, 6
190 A, chinare — prikloniti	4	18	3, 4
7 A, abbondare — tonuti u dobrih	4	43	3
124 A, baciare molto — izljubiti	4	62	4
518 A, occasione — vrijeme zgodno	7	66	1, 2

U 28 primjera tekst citata u Della Bellinu rječniku istovjetan je s tekстом u prvom tiskanom izdanju Mandaliijene iz 1728. godine¹⁵. U oba teksta ima i velikih sličnosti u grafiji¹⁶.

Razlike citata iz Mandaliijene u Della Bellinu rječniku i izdanju Mandaliijene iz 1728.

Drugi dio usporedbe obuhvaća primjere u kojima ima manjih razlika između teksta citata u rječniku i integralnog izdanja Mandaliijene iz 1728. godine. Gradivo se iznosi istim redom kao i u prethodnom poglavlju. Primjeri koje i Prohaska navodi u svojoj raspravi bit će označeni njegovim prezimenom.

1. 94 A, approdare — stupiti na žale

D. B.: Na franačke stupi žale — Mand.: Na marsiljske stupi žale.

Mandaliijena, pjevanje 1., strofa 20., stih 4.

Citira ga i Prohaska.

Obale Francuske u Della Bellinu su citatu označene kao »franački žali«, a u tiskanom izdanju govori se o »marsiljskim žalima«. Citat u rječniku ima šire značenje. Autor je vjerojatno sam prepravio tekst jer je želio točno označiti dio francuske obale na koju je stigla Mandaliijena. Marsiljski žali povezani su i s naslovom djela u kojemu se spominje »spilja od Marsilje«.

2. 720 A, tacito, nel tempo tacito della notte — u gluho doba od noći

U hrvatskom je tekstu doslovno prevedena talijanska struktura »della notte« s »od noći«.

D. B., stihovi 5., 6.: »Ranja u vječnom nepokoju
Glusijem bičim dušu moju.«

Mand. stihovi 5, 6: »Ranja u teškom nepokoju
Glusijem bičim pamet moju.«

¹⁵ U Prohaskinoj usporedbi od navedenih se primjera spominju samo ovi: Pjevanje, 1., strofa 3., stihovi 1,2

strofa 47., stihovi 1, 2, 3, 4.

Pjevanje 2., strofa 16., stih 4., strofa 19., stihovi 3, 4,

strofa 22., stihovi 1, 2, 3, 4., strofa 23, stihovi 1, 2,

strofa 38., stihovi 1, 2, 3, 4., strofa 54., stihovi 1, 2, 3, 4.

Pjevanje 3., strofa 9., stihovi 1, 2, 3, 4., strofa 20., stihovi 3, 4, 5, 6, strofa 42., stihovi 1, 2, 3, 4, 5.

¹⁶ U navedenim je primjerima tekst transkribiran prema današnjoj fonemskoj vrijednosti grafema pa se sličnosti u grafiji ne mogu uočiti.

Mandalijena, pjevanje 1., strofa 44., stihovi 4, 5, 6.

Citat u Della Bellinu tekstu po mojem je mišljenju bolji jer je po svom značenju »vječan nepokoj« jači od »teškog nepokoja«.

3. 214 A, *confidare, confidarsi* — imati vjeru tkomu, ili u tkomu.

D. B. stih 6 : »Brat u bratu, čačko u sinu«.

Mand. stih 6 : »Ljubi u vojnu, čačko u sinu.«

Mandalijena, pjevanje 1., strofa 58., stihovi 5, 6.

Prohaska citira, ali netočno.

Varijanta u rječniku je vjerojatno starija. U Della Bellinu citatu govori se da grijeh stvara nepovjerenje među braćom i među roditeljima i djecom. U integralnom izdanju grijeh rađa nepovjerenje između žene i muža i oca i sina. U tekstu koji prethodi ovim stihovima spominje se da je zemlja ogrezla u bratskoj krvi, pa se po mojem mišljenju citat iz rječnika bolje uklapa u poruku teksta.

4. 167 B, *caos, confusione* — davnje zametenje od stvari.

D. B., stih 2: »Poprav davnje zametenje« — Mand.: »Prvostvorno zametenje«.

Mandalijena, pjevanje 1., strofa 59., stihovi 2, 3.

Della Bellina je varijanta vjerojatno starija. Đurđević je »davnje zametenje« vjerojatno kasnije zamijenio složenicom »prvostvorno«. Della Bella nema riječ »prvostvoran«. Prvi je u rječniku bilježi Stulli.

5. 751 B, *vapore* — para, magla

D. B., stih 6: »Rađa od zemlje *magla* mala« — Mand.: »... *para* mala«

Mandalijena, pj. 2., strofa 9., stihovi 5, 6.

U rječniku su »para i magla« navedeni kao sinonimi, pa je do zamjene došlo u prepisivanju ili je Đurđević sam ispravio tekst.

6. 148 A, *a dir in breve* — rijet u kratko, u malo.

D. B.: »Rijet ću u malo«. Mand.: »Čuj me u kratko«.

Mandalijena, pj. 2., strofa 49., stih 1.

U oba se teksta izriče ista misao. Možda je Đurđević dubrovački izraz »rijet ću u malo« kasnije zamijenio s »čuj me u kratko«. Ovaj je drugi način oslovljavanja izravniji.

7. 232 A, *corrispondenza d' amore* — priljubljenje, zamjenita ljubav, zamjena u ljuvezni.

D. B., stih 4: »Za njim nasta priljubljenje« — Mand.: »zaljubljenje«.

Mandalijena, pj. 2., strofa 62., stihovi 3, 4.

I u ovom se slučaju radi o dvije različite varijante teksta.

8. 193 A, *lettera, scrittura in cifra* — knjiga tajnopisna, slijepi list.

D. B., stih 5: »Bješe skrovna ma zabava« — Mand.: »Bješe ružna...«

Mandalijena, pj. 2., strofa 79., stihovi 3, 4, 5.

Prohaska citira tekst 6. stiha s drugom oznakom stranice.

Tekst u rječniku je bolji jer govori o pisanju pisama kao o tajnoj, tj. »skrovnoj« zabavi. Taj pridjev bolje odgovara od »ružan«.

9. 2 B, *abbandonatamente* — u strmovrat, ko voda niz rijeku.

D. B., stih 3: »I strmovrat pustih sebe« — Mand.: »... vrgoh sebe«.

Mandalijena, pj. 2., strofa 99., stihovi 3, 4.

Prohaska citira tekst 3. stiha.

U rječniku je vjerojatno ranija varijanta teksta. Figurativni izraz koji se u rječniku navodi kao sinonim (ko voda niz rijeku) gotovo doslovno navodi tekst 4. stiha iste strofe: »Ko niz rijeku sila od vode.« Isti se citat koristi i na str. 27 A uz »acqua copiosa«.

10. 27 B, acqua nansa — voda mirisna, draga voda, voda mila.

D. B., stih 1: »Drazijem vodam prva umivam« — Mand.: »prvo umivam«.

D. B., stih 2: »Snijeg ljuveni puti bile« — Mand.: »Snijeg naravni...«

Mandalijena, pj. 3., strofa 40., stihovi 1, 2, 3, 4.

Prohaska citira drugi stih.

Varijanta u integralnom tekstu je bolja jer ističe prirodnu bjelinu Mandalijene puti. U trećem stihu iste strofe nema veznika »i« u integralnom izdanju.

11. 50 B, aggiugnere (umjesto »aggiungere«) — prisaditi.

D. B., stih 1: »Pak iz suda zlaćenoga« — Mand.: »Neg iz suda mirisnoga.«

Mandalijena, pj. 3., strofa 41., stihovi 1, 2, 3, 4.

Prohaska citira 1. i 3. stih.

U rječniku se spominje »zlačani* sud« iz kojeg Mandalijena stavlja pomasti na svoje lice, a u integralnom se tekstu govori o »mirisnom sudu«. Obje su varijante prihvatljive.

D. B., stih 3.: »Vrhu lijera lica moga« — Mand.: »Još na lijerice lica moga.«

Varijanta iz rječnika se ritmički bolje uklapa u strofu od one u integralnom izdanju.

12. 4 B, abbeverato — opit

D. B., stih 5: »Ondi stječe sve što želi« — Mand.: »Tuj sved stječe sve što želi.«

Mandalijena, pj. 4., strofa 42., stihovi 5, 6.

Tekst iz rječnika se ne bi mogao uklopiti u integralni tekst jer u toj strofi stihovi 3. i 4. započinju s »tuj« pa tako započinje i 5. stih. Ako je citat dio druge varijante teksta, onda je po njoj čitava strofa započinjala s »ondi«. Ako je Đurđević »ondi« zamijenio s »tuj«, učinio je to zbog razlike u značenju. U strofi se govori o blagodatima raja. Upotrebom »tuj« čitaocu se raj približava.

13. 80 B, angustia — tjeskoća

D. B.: »Bješe pamet moja upala,

Njeku, vajmeh, u tjeskoću«.

Usporedbom ova dva stiha s integralnim tekstom utvrdila sam da nisu tiskani u izdanju iz 1728. Po svome bi sadržaju pristajali u drugo uzdisanje između 31. i 32. strofe. Ti su stihovi vjerojatno ispali kod prerade teksta. Postoji mogućnost da su u rječniku krivo označeni autor i djelo te da ti stihovi pripadaju u neko drugo djelo.

14. 95 B, arabesco — cvijetje ispisano na arapsku.

I u ovom su primjeru u rječniku tiskani stihovi koje ne nalazimo u prvom izdanju istog djela.

D. B.: »Sve prostore ravni i krie

Sniježan mramor bez biljega

Zlato od sunca gizdavije

Vrh mramorna gori snijega

I po njem piše izvite

Čistijem zrakom vijence i kite«.

Gornji bi se tekst možda mogao sadržajno uklopiti u 4. uzdisanje između strofe 20. i 21. I kod ovog je citata moguće da su krivo navedeni autor i djelo.

Usporedba je mogla obuhvatiti i više primjera, ali smatramo da se i na temelju iznesenih primjera može izvesti određeni zaključak. Citati iz Đurđevićeve Mandalijene u rječniku uspoređeni s integralnim izdanjem teksta iz 1728. godine u većem se broju primjera potpuno slažu s integralnim tekstom dok se u manjem broju tekstovi više ili manje razlikuju. Dio razlika možemo pripisati tiskarskim greškama ili nepažnji prepisivača, dok je u ostalim primjerima očito da su citati ispisani u rječnik iz druge varijante teksta, i to vjerojatno starije. Različitosti su dokaz da je Đurđević naknadno dotjerivao rukopis za tisak. Pa ipak, u nekim je slučajevima tekst citata iz rječnika bolji od onoga u integralnom izdanju djela, npr. pjevanje 1., strofa 44., stihovi 5 i 6, pjevanje 1. strofa 58., stih 6, pjevanje 2., strofa 79., stih 5, pjevanje 3., strofa 41., stih 3. Ovi primjeri dokazuju da bi bila vrijedna sistematska usporedba svih citata iz Mandalijene u rječniku s integralnim tekstom djela. Takva bi usporedba bila prilog u proučavanju književnog rada Ignjata Đurđevića, jer bi ukazala na popravke koje je sam autor unio u tekst. Vjerujem da je u rječniku tiskano više stihova koji nisu ušli u integralno izdanje djela.

Dužina citiranih stihova u rječniku je različita. Najčešće se citiraju po dva stiha, ali katkad se navodi i čitava strofa, iako bi se i u tim stihovima tekst mogao skratiti. Tekst vjerojatno nije kraćen jer bi skraćivanje narušilo cjelinu poruke i ljepotu strofe. Vidljivo je da je te tekstove odabrao znalac s osjećajem za poetski stil. Uz stihove nadahnute vjerom i pokajanjem ušli su i tekstovi koji opisuju Mandalijenin život prije pokajanja, npr. rj. str. 244 B, »danzare«; rj. str. 284 B, »effeminato«; rj. str. 233 A, »tratti da corteggiamento«; rj. str. 169 A, »ordinare i capelli«; rj. str. 232 A, »corrispondenza d' amore«; rj. str. 193 A, »lettera, scrittura in cifra«, itd.

Poznato je da su neki Đurđevićevi suvremenici prekoravali autora zbog plastičnosti opisa Mandalijenina griješna života. Autor odgovara na te prigovore u predgovoru Mandalijene i pokušava opravdati svoj postupak¹⁷. Poznajući život i rad Della Belle, nije vjerojatno da je on sam odabrao te citate iz Đurđevićevih tekstova. Vjerojatnije je da je odabir izvršio sam Đurđević koji je cijenio ljepotu stiha i nije zazirao od opisa svjetovnih užitaka.

*Podudarnost citata iz Saltijera u Della Bellinu rječniku s izdanjem
Saltijera iz 1729. godine*

Ovaj dio usporedbe provjerava tekst citata iz Saltijera u Della Bellinu rječniku i integralnom izdanju Saltijera objavljenom u Veneciji 1729., godine. Navode se potpune podudarnosti tekstova. Slijed iznošenja gradiva je isti kao i kod Mandalijene. Riječi se navode prema mjestu u pjesmama i strofama u integralnom tekstu. Oznake strofa i stihova odgovaraju tekstu prvog izdanja Saltijera.

¹⁷ Pet stoljeća hrvatske književnosti, Zagreb, 1971., knj. 18., Ignjat Đurđević, str. 261.

	pjesan	strofa	stihovi
59 B, <i>albero che ritiene sempre le fronde stabar</i> vazda zelen komu lišće ne opada	1	5 ¹⁸	1, 2
135 A, <i>beffare</i> — rug tvoriti kojemgodi ili na tkoga	2	4	1, 2, 3, 4
12 B, <i>accasarsi</i> — obrati stan	2	6	6
375 B, <i>illuminarsi</i> — prosvanuti	5	1	5, 6
6 A, <i>abbominare</i> — ubjegnuti tkoga ko nesrečno aliti kobno viđenje	5	7	1, 2
55 B, <i>porre o far aguato</i> — otvoriti jamu	7	18	3, 4
5 B, <i>abisso</i> — propas vodna	17	13	5, 6
42 A, <i>afferrare</i> — zgrabiti	17	32	3, 4
517 A, <i>obbedienza a cenno</i> — trenući posluh	17	39	3, 4
569 A, <i>plebaglia</i> — izmet puka	21	4	4, 5, 6
29 A, <i>acutezza d'ingegno</i> — bistro znanje	25	2	3, 4, 5, 6
63 A, <i>alzare</i> — penjati	26	8	5, 6
640 B, <i>salutevole</i> — spasenji	27	11	3, 4
55 A, <i>aguatar alcuno</i> — zapeti mrežu tkomu	30	3	1, 2, 3, 4
51 B, <i>aggravarsi</i> — oteškati	31	5	3, 4
12 A, <i>accasarsi</i> — nastaniti se	32	11	3, 4, 5, 6
200 B, <i>collocato</i> — nastanjen	32	11	5, 6
80 B, <i>ridurre alcuno in angustie</i> — stiještiti	34	4	3, 4, 5, 6
48 B, <i>affrontare, far affronto</i> — osramiti tkoga	34	16	5, 6
729 A, <i>senza termine, illimitato</i> — beskrajni	35	6	3, 4
32 B, <i>addossarsi, porsi sul dosso d'alcuno</i> — pripeti se na pleći	37	4	3, 4
75 B, <i>ammutare</i> — zatvoriti usta, ne otvarati usta	37	15	3, 4
25 A, <i>accumulare</i> — kupiti	38	9	5, 6
110 A, <i>assaltare</i> — napopasti tkoga	38	14	4, 5, 6
636 B, <i>sacrificio</i> — prikazanje bogu	39	10	1, 2, 3, 4
505 A, <i>nascondere</i> — zasjeniti	40	7	3, 4
253 A, <i>detrarre, dir male</i> — protresati čas tuđu	40	9	1, 2
251 B, <i>desideroso</i> — željan, žedan	62	2	1, 2
645 B, <i>sbranare</i> — raskinuti, raznijeti, raznositi	62	10	3, 4
92 A, <i>appianare</i> — izravniti	77	57	1, 2
21, B, <i>accordarsi nel voler far qualcosa</i> — uhititi uvjete	82	4	1, 2, 3, 4
108 A, <i>asino salvatico</i> — oso divji	103	7	6
505 A, <i>nascondiglio</i> — skrovište	103	13	1, 2
40 B, <i>affannarsi</i> — gristi se u pečali	111	11	3, 4
504 B, <i>narice</i> — nozdra, nozdrva	113	11	5, 6
374 B, <i>idoli</i> — sarde u ispraznom naličju od boga	113	12	1, 2, 3, 4
84 B, <i>annichilare</i> — smetnuti u ništa	128	2	3, 4
730 A, <i>tesoreria</i> — blagohrana, blagajna, pohrana	134	8	1, 2, 3, 4
637 B, <i>di salcio</i> — vrbov	136	2	1
84 B, <i>annichilare</i> — zbiti u ništa	136	9	5, 6
193 B, <i>cimbalo</i> — polububnjica	150	5	1, 2

¹⁸ Strofe se broje od početka svake pjesme iznova.

Prosječna dužina citata u rječniku su tekstovi od dva stiha, a ponekad se navodi čitava strofa. Izbor citata obuhvaća velik broj pjevanja. To ukazuje da je tekst Saltijera bio dovršen i da je imao sva pjevanja koja su kasnije tiskana.

*Odstupanje citata iz Saltijera u rječniku od integralnog teksta
Saltijera iz 1729. godine*

Drugi dio usporedbe obuhvaća izbor citata iz Đurđevićeva Saltijera koji su navedeni u prvih 124 stranice teksta rječnika. Njihov je broj dopunjen i slučajnim uzorcima iz ostalih stranica. Navode se tekstovi u kojima su ustanovljene razlike između citata u rječniku i integralnog izdanja djela. Građa se iznosi istim redom kao i u prethodnom poglavlju.

1. 51 A, *aggradire* — *ugoditi*

D. B., stih 1: »Bit će jakno dub zeleni« — Salt.: »Bit će on jakno dub zeleni«. Saltijer, pjesan 1., strofa 3., stihovi 1, 2.

Razlike u tekstu su neznatne.

2. 14 B, *accettare* — *prigrčiti*

D. B., stih 2: »Da ne srđi bog se ikada« — Salt.: »Da ne srđi bog se ikada«. Saltijer, pjesan 2., strofa 12., stih 1, 2.

Glagoli »srđiti se« i »srčiti se« u rječniku su sinonimi pa je zamjena u tekstu razumljiva.

3. 361 B, *guardar fisso* — *streljati okom*

D. B., stih 5: »On u boga srđi i gleda« — Salt.: »On uboga preži i gleda«... Saltijer, pjesan 9., strofa 8., stihovi 5—8.

U rječniku je »u boga« krivo prepisano umjesto »uboga«. Glagol »prežiti« (u značenju »vrebati«) bolje pristaje u kontekst pa je vjerojatno Đurđević izvršio taj ispravak.

4. 98 B, *tendere o caricare l'arco* — *napeti tetivu od luka*

D. B., stih 1: »Znam grešna da je ruka na mene u gnjivu«...

Salt. : »Prem grešna da je ruka...«

Saltijer, pjesan 10., strofa 3., stihovi 1, 2.

U integralnom tekstu i 3. stih započinje s »prem« pa je vjerojatno da je i taj stih u prvoj varijanti teksta započinjao sa »znam«. To potvrđuju i stihovi 3. i 4. 5. strofe koji započinju sa »znam«. Izmjena je u tekstu izvršena zbog stila.

5. 751 B, *vantatore, che si vanta* — *čovjek s vele riječi, a s malo stvora*

D. B, stihovi 1, 2: »Ah, strle se božjom vlasti
Usti u kijeh se laž zatvora«

Salt. stihovi 1, 2: »Ah, strla se višnjom vlasti
Usta iz kieh se laž otvara«

U rječniku je navedena ranija varijanta teksta koju je Đurđević kasnije do-tjerao. Stihovi se i sadržajno neznatno razlikuju. Druga varijanta teksta je bolja. Saltijer, pjesan 11., strofa 3., stihovi 1—4.

6. 40 A, *affacciarsi* — *nazirati se*

D. B.: »Vječni kralj svih stvora

Nazre se jednome s' rajskoga prozora«

Saltijer, pjesan 13., strofa 4., stihovi 1, 2, 3.

Tekst je nastao iz stihova 1, 2 i 3 uz kraćenje teksta. Tekst je zadržao potpun semantički smisao. Citat je funkcionalan jer je upotrebljen kao kontekst za »nazirati se«.

7. 27 B, acqua fangosa — kaluža

D. B., stih 3: »Satrena ga mači moji« — Salt.: »Smrvljena ga mači moji«.

Saltijer, pjesan 17., strofa 37., stihovi 3—6.

Oba teksta pristaju u kontekst.

8. 416 A, inventare — poroditi sviješću ili svijesti

D. B., stih 2: »Hoću slavu tvŭ pronieti« — Salt.: »... raznieti«

Razlika u tekstu je neznatna.

Saltijer, pj. 17., strofa 44., stihovi 1—4.

9. 306 B, favo di mele (miele) — sat meda, kus meda

D. B., stih 6: »Pri sladosti kusa i meda«

Salt., stih 6: »Vrh sladosti sata i meda«.

Saltijer, pj. 18., strofa 13., stihovi 5, 6.

U rječniku su »sat meda« i »kus meda« navedeni kao sinonimi. Do izmjene je možda došlo i u prepisivanju.

10. 449 B, machinare (s jednim c) qualche inganno — sterati varke, varati u srcu

D. B., stih 3: »A u srcu vare i snuju«

Salt. : »A u srcu motre i snuju«

Saltijer, pj. 27., strofa 5., stihovi 1—4.

U rječniku su kao sinonimi navedeni izrazi »varati u srcu« i »motriti zasjede«.

11. 639 B, salterio, strumento musico di dieci corde — saltijer

D. B., stih 3: »Saltijer zlatni čačka odzgora«.

Salt. : »Saltijer zlatni kralja odzgora«.

Saltijer, pj. 32., strofa 2., stih 3, 4.

Riječ »čačko« označava prisniji odnos Davida prema bogu. U integralnom tekstu David se često obraća bogu s »čačko« pa je u rječniku ranija varijanta teksta.

12. 13 B, accennar con gl'occhi — namigivati

D. B.: »Blazni licem, srcem truje,

Ter prijazan sprid kažući,

S' strane rotno namiguje«.

U rječniku na str. 519 A navodi se i druga varijanta istog teksta:

»Blazne licem, srcem truju,

Ter prijazan s'pried kažući,

S' strane rotno namiguju.«

U integralnom izdanju Saltijera tekst se podudara s prvom varijantom teksta.

Saltijer, pj. 34., strofa 19., stihovi 2, 3, 4.

Razlike u tekstu citata u rječniku dokaz su da je Đurđević dotjerivao rukopis Saltijera u doba kad su citati unošeni u rječnik.

13. 5 B, abbisso o profondità dell'acqua — ponor od pučine

D. B., stih 4: »Taj može i ponore od jazne pučine«

Na str. 729 B, uz »senza termine« navodi se druga varijanta istog citata: »Taj može i ponore od beskrajne pučine«.

Druga varijanta teksta zabilježena je i u integralnom izdanju.

Saltijer pj. 35., strofa 6., stihovi 3, 4.

I ovaj primjer potvrđuje činjenicu da je između prve i druge varijante teksta došlo do Đurđevićeve korekcije teksta.

14. 90 B, *apparenza vana* — tašta prikaza aliti prikazan

D. B., stih 1: »Što je živ čovik, razmi isprazan«...

Salt. : »... , neg li isprazan«...

Saltijer, pj. 38., strofa 8., stihovi 1 — 6.

Razlike u tekstu su neznatne.

15. 367 B, *Hebreo* — Evrijenac

D. B.: »Ke padahu sred taborâ

Gdi Evrijenci stanje imahu,

Ter se okolo njih šatora

Plahiem kolom prolietahu«.

U tekstu integralnog izdanja Saltijer, pj. 77., strofa 28., stihovi 1—4. nalazi se druga varijanta teksta:

One evrienskih sred tabora

Zanesene tieku u plahu

Okolo se svieh šatora

Brziem jatom prolietahu.

U ovom je primjeru tekst strofe temeljito prerađen. Tekst citiran u rječniku detaljnije opisuje događaj, ali je onaj u integralnom izdanju pjesnički dotjeraniji.

16. 720 A, *tafano* — obad

D. B.: »Da izjedu svieh do mala

Od obadi posla oblake«

Saltijer, pj. 77., strofa 45., stihovi 1, 2.

Salt.: Kad da izjedu svieh do mala

Posla obadnih muha oblake«

17. 63 B, *allegrezza* — radosno ili radostivo uzigranje

D. B. stih 3: »U radosnom uzigranju

Salt. : »S unutarniem uzigranjem«

Saltijer, pj. 99., strofa 2., stihovi 2, 3, 4.

Citat u rječniku govori o vanjskom iskazivanju veselja, a onaj u integralnom izdanju ističe unutarnju radost odabranih koji ulaze u božje kraljevstvo. Tekst u integralnom izdanju je bolji.

18. 120 A, *avoltoio* — kostožder, dobrohran (s jednim v)

D. B., stih 5: Služi za dom i obranu«

Salt. : »Služi za stan i obranu«

Saltijer, pj. 103., strofa 12., stihovi 5, 6.

Razlike u tekstu su neznatne.

19. 505 B, *nascostamente* — skrovno, zatajno, u nevidu

D. B., stih 3: »I lavići reže u tmuni«

Salt. : »S tebe lavi reže u tmuni«

Saltijer, pj. 103., strofa 15., stihovi 3, 4.

20. 54 B, agricultura — trud, teg

D. B., stihovi 3, 4 : »Iz pokoja na teg teče
Ter svoju muku sledi i tjera«...

Salt. : »Iz postelje na teg teče
I veselo svoj trud tjera«...

Saltijer, pj. 103., strofa 16., stihovi 3, 4, 5, 6.

Varijanta u integralnom tekstu je bolja od one u rječniku.

21. 374 A, idoli — krivobozi, vragodušni bogovi

D. B., stih 5: »I ako u njih svietlos ka je«

Salt. : »I ako u njih ciena kâ je«

Saltijer, pj. 113., strofa 10., stihovi 1 — 6.

Strofa govori o idolima koji su bezvrijedni. Oba teksta izriču istu ideju, ali onaj u rječniku ističe da je jedina svjetlost u idolima sjaj metala, a ne božanska svjetlost.

Tekst u integralnom izdanju govori o vrijednosti, tj. o cijeni idola. Njihova je vrijednost jedino u skupocjenosti kovine iz koje su napravljeni. Oba teksta odgovaraju strofi.

22. 130 B, bassamente — nizoko ili nisko

D. B., stih 1: »Duša moja nisko pada«

Salt. : »Moj duh grešni nisko pade«.

D. B., stih 2: »I grišeći k tlim prionu«

Salt. : »Prionu k zemlji sviem sobome«.

Saltijer pj. 118., strofa 25., stihovi 1, 2.

Varijanta teksta iz rječnika ne uklapa se u rimu ove strofe.

23. 123 B, babilonico — babilonski

D. B., stih 2: »U sred tešćieh sjedeć uza«

Salt. : »Sred gvozdenih sjedeć uza«

Saltijer, pj. 136., strofa 1., stihovi 1—4.

24. 721 B, tamburo — bubanj

D. B.: »Nek njegovo hvali ime

Slatkieh glasa sklad naredni

I s bubnjima veselime

Klikuje ga saltijer medni«.

Saltijer: »Klikuj, klikuj njegovo ime

Drazieh glasa sklad naredni

I s bubnjima veselime

Proslavvaj ga saltier medni«.

Saltijer, pj. 149., strofa 3., stihovi 1—4.

Tekst u integralnom izdanju je neposredniji. Upotreba imperativa daje stihovima življi ritam koji je u skladu sa sadržajem.

U rječniku su citirani i neki stihovi koje nisam pronašla u integralnom izdanju djela. Oni su vjerojatno odbačeni prilikom dotjerivanja teksta za tisak. Navest ćemo nekoliko primjera:

21 B, accordarsi — učiniti ali sklopiti mir s kiem

D. B.: »S' Egiptom smo jur pri grobu

I s Asirijim mir sklopili
Da bi našu praznu utrobu
Želnijem kruhom nasitili.«

64 B, allegrarsi — obradovati se

D. B.: »Er to začu i obradova
Sionska se tvrđa i gora.«

84 A, annichilare — uništiti

D. B.: »Ti ćeš naše rad obrane,
Sile uništiti inostrane.«

Iz analize razlika u citatima iz Saltijera u rječniku i integralnom tekstu može se utvrditi da je do nekih razlika došlo zbog nepažnje prepisivača (npr. pjesan 9., strofa 8., stih 5) ili potrebe kraćenja teksta (npr. pjesan 13., strofa 4., stihovi 1, 2, 3), dok druge razlike u tekstovima svjedoče o postojanju više varijanti teksta, tj. o Đurđeviću dotjerivanju rukopisa. U većini primjera tekst u integralnom izdanju je bolji, a to je dokaz da su citati ispisani iz ranije varijante teksta.

Neki su tekstovi u rječniku zabilježeni u dvije varijante, npr. pjesan 34., strofa 19., stihovi 2, 3, 4 ili pjesan 35., strofa 6., stihovi 3, 4. Po tome bismo mogli zaključiti da je Đurđević istovremeno radio na dotjerivanju svojih tekstova i na korekciji i dopuni rječnika ili su razlike proizašle iz različitih predložaka teksta.

Ostali citati iz Đurđevićevih djela

Osim citata iz Mandalijene i Saltijera u Della Bellin rječnik uvršteni su i citati iz ostalih Đurđevićevih pjesničkih i proznih djela. Citati iz pjesama navedeni su pod zajedničkim naslovom: *Compositioni varie di D. Ignazio Giorgi* (kratica: *Gior. Raz.*) Napominjem da su i ovi citati brojni. U prvih 123 stranice rječnika nabrojila sam oko 40 citata iz Đurđevićevih pjesama i oko 30 citata iz *Života Prisvetog Benedikta*. Ovo posljednje djelo jedno je od malo-brojnih proznih tekstova koji su citirani u rječniku. Naime, to je djelo po svom pobožnom sadržaju moralo privući Della Bellu pa je razumljivo da su iz njega navedeni brojni citati, a unešeni su u rječnik vjerojatno istovremeno s ostalim citatima iz Đurđevićevih djela. Poznato je da je to djelo dovršeno oko 1718. godine, ali je prvi tisak doživjelo tek 1784. godine u Dubrovniku u tiskari C. A. Occhija. Prema tome su citati ispisani iz rukopisa. I ovo je djelo više puta prepisivano¹⁹, pa su citati u rječniku važni za utvrđivanje varijanti rukopisa.

Unošenje proznih citata bio je problem za osobu koja je taj posao obavila jer je trebalo odabrati kraći tekst koji sadrži cjelovitu poruku i potvrđuje upotrebu riječi u kontekstu. Kako je to obavljeno, ilustrirat ćemo na primjerima.

592 A, prosapia, stirpe, schiatta o lignaggio — traga, kuća, hrek rodni, krv, vir od krvi ili plemena.

¹⁹ M. Rešetar, *Djela Ignácija Giorgi, Stari pisci hrvatski*, knj. 25. Zagreb, str. 12—16.

Riječ »kuća« potvrđena je citatom iz Života sv. Benedikta: »Benedikt koljenom Rimljanin iz svietle kuće od Aničija.« Tekst je identičan s tiskanim tekstom djela iz 1926. godine²⁰, Dio prvi, Poglavlje I., str. 496.

Izraz »hrek rodni« potkrijepljen je novim citatom iz istog djela: »Bi sveti Benedikt mladica, iliti zagranak od rodnoga hreka kuće Aničije.« I u ovom je primjeru tekst iz 1926., str. 497, Dio I., Pogl. I. jednak citatu u rječniku.

»Vir od krvi ili plemena« potkrijepljen je novim citatom: »Zahvaljuje se, istim virom od krvi«.

U tekstu iz 1926. godine, str. 497, Dio I., Pogl. I. ovaj je citat dio rečenice... »sadanje pleme ćesarsko aliti kuća pričestita od Austrije svodi rod svoj od istijeh plemenika Aničija i *zahvaljuje se istijem virom od krvi* kojijem se resi prisvijetli naš i plemeniti zakonitelj.«

593 A, protomartire, ò primo martire — prvomučenik.

Riječ »prvomučenik« potkrijepljena je citatom: »Časti se njegova spomena ponositijem pristavkom, ili prizimenom od prvomučenika među nasljednicim Benediktovim.« Život sv. Benedikta, 1926., str. 523, Dio I., Pogl. 13., zadnja rečenica 13. poglavlja.

Zaključak

Brojni citati iz Đurđevićevih djela dokaz su da su njihovi primjeri ispisivani sistematski nakon leksikografske analize djela i to iz rukopisnih predložaka. Tako opsežan posao nije se mogao obaviti u kratkom roku, a morao je svakako biti završen prije konačnog prepisivanja teksta rječnika za tisak. Analiza provedena na odabranom broju primjera potvrdila je pretpostavku da je tako opsežan posao mogao obaviti samo stručnjak koji je imao pri ruci sve Đurđevićeve rukopise i koji je dobro poznao njihov tekst.

Većina Đurđevićevih djela tek se oko 1719. prepisuje. Broj prijepisa je sigurno ograničen jer pisac još dotjeruje njihov tekst. Iz ovih činjenica postaje jasno da je najvjerojatnije jedino Đurđević u to doba posjedovao potpun rukopis svih tekstova i da je on mogao s lakoćom odrediti koji će citati biti izabrani i uvršteni u rječnik. Djelomično neslaganje teksta prvih tiskanih izdanja Mandalijske i Saltijera s citatima u rječniku dokazuje da su citati ispisani prije konačne revizije tekstova za tisak.

Da su Đurđevićeva djela bila važan leksikografski izvor za Della Bellu, postaje jasno nakon usporedbe hrvatskog teksta rječnika i Đurđevićevih tekstova. Đurđevićev leksik bio je uzor i za mnogobrojne riječi koje u rječniku nisu potkrijepljene citatom. Tako u rječnik ulaze i Đurđevićevi stavovi o jeziku, tvorbi hrvatskih riječi i odabiru jezične norme.

Povezanost Tumača riječi iz Đurđevićeva Saltijera i Mandalijske i Della Bellina rječnika govori u prilog Đurđevićeva doprinosa Della Bellinu djelu. Preko Della Bellina rječnika mnoge riječi koje su prvi put zabilježene upravo u tom djelu, preuzete su gotovo bez izmjene u djela kasnijih leksikografa Voltiggija i Stullija.

²⁰ M. Rešetar, o. c., Stari pisci hrvatski, knj. 25., Život prisvetog Benedikta, str. 487—719.

Iz ove analize mogli bismo zaključiti da je konačna verzija Della Bellina rječnika nastala tek nakon Đurđevićevih i Zmajevićevih ispravaka i dodataka. Prema tome su i navedena pisma Della Belle i Đurđevića objavljena u Srđu sigurno prijepis autografa. Nakon temeljite revizije koja je donijela i veliko proširenje hrvatskog dijela teksta, rječnik je prepisan i dotjeran za tisak. Pismo koje general isusovačkog reda Tamburini šalje u Split 28. II. 1718. potvrđuje da je tekst rječnika pripremljen i da ga treba prepisati u čistopis. Tamburini, poznavajući Della Bellinu djelatnost u misijama, zna da sam autor ne može obaviti korekture pa mu preporuča da tekst pošalje u Dubrovnik da ga tamo ispravi netko tko dobro poznaje ilirski i talijanski jezik:

»Acconsento anch'io bene, attesa la poca perizia de'copisti accennatami da V. R., che non avendo ella tempo di correggere gle errori la mandi a Ragusi per farlo rivedere da persona ben intendente dell'una e dell'altra lingua²¹«.

Vanino ispravno zaključuje da je Della Bella 1718. poslao rukopis rječnika u Dubrovnik i pretpostavlja da je tom prilikom obavljena i cenzura teksta po naredbi isusovačkog reda. Vanino pokušava utvrditi zbog čega je došlo do velikog vremenskog razmaka između cenzure (1718.—1719.) i konačnog tiska (1728.) i pretpostavlja da je do odlaganja došlo ili zbog materijalnih poteškoća ili zbog toga što je Della Bella dao tekst na uvid V. Zmajeviću i Đurđeviću. Držim da su Vaninove pretpostavke ispravne.

Ako ih prihvatimo, moramo odbaciti tvrdnju da je 1718. godine Della Bellin rječnik bio završen i da ga je trebalo samo prepisati. Do te je godine rukopis dovršen u tolikoj mjeri da autor pomišlja na prepisivanje teksta. Međutim, gotovo je sigurno da do tog vremena hrvatski tekst nije opsežan kao u tiskanom izdanju, a u tekstu nedostaju i citati iz Đurđevićevih djela. Vjerojatno je i broj drugih citata mnogo manji.

1718. godine Đurđević je u Dubrovniku i završava svoja najznačajnija djela. Iste je godine i predsjednik Akademije Dangubnijeh, dakle osoba koju svi cijene kao pisca i najznačajnijeg živog predstavnika tadašnje dubrovačke književnosti. Đurđević je u tadašnjem Dubrovniku po svom ugledu i znanju bio sigurno najpozvanija osoba koja je mogla izvršiti recenziju trojezičnog talijansko-latinsko-hrvatskog rječnika jer je dobro poznao sva tri jezika. Sigurno je da je upravo Đurđević ona osoba »ben intendente dell'una e dell'altra lingua« kojoj Della Bella povjerava ispravak i nadopunu teksta rječnika. Da je taj posao bio opsežan, potvrđuje i niz godina koji je protekao do konačnog izdavanja djela. Od 1718. do 1727. razdoblje je dopunjavanja i prepisivanja teksta rječnika za tisak.

Ne možemo sa sigurnošću utvrditi da li je Đurđević još jedanput pregledao tekst rječnika prije tiska za vrijeme zajedničkog boravka s Della Bellom u Veneciji. 14. studenog 1727. Della Bella odlazi iz Splita u Veneciju da bi nadgledao tiskanje rječnika, a vraća se u Split tek 24. listopada slijedeće godine²². Od 1728. do 1731. godine Ignjat Đurđević boravi u Padovi i Veneciji

²¹ Citirano u M. Vanino, Lovro Camelli i njegova povijest pučkih misija u Metlačkoj Dalmaciji, 1703.—1762., str. 102, Vrela i prinosi, br. 12, fasc. 12, Sarajevo, 1941.

²² M. Vanino, Misijska izvješća 1725.—1728., Vrela i prinosi, br. 2, fasc. 2, Sarajevo, 1933., str. 101—109.

gdje nadzire tiskanje *Uzdaha Mandalijene pokornice* (1728.) i *Saltijera* (1729.). Iz tog je razdoblja i pismo²³ koje Đurđević 7. listopada 1728. upućuje Matijaševiću. Tekst pisma je zanimljiv jer govori o tiskanju *Mandalijene* i *Della Bellinim* neprilikama oko tiskanja rječnika:

»Il P. Ardelio altresì è stato qui a Venezia per moltissimi mesi, per attendere alla stampa del suo Dizionario Illirico: e finalmente disperato di veder il fine sen è ritornato in Dalmazia.

Questo è il nono mese che il detto Dizionario è sott' i torchi; e non finisce ancora. Gli Stampatori Veneti son occupati a ristampar l'Opere edite di là da monti, e le altre opere imprimono a pezzi e frammenti²⁴.«

Iz gornjeg teksta saznajemo niz podataka. 7. listopada 1728. *Della Bella* je već otišao iz Venecije. Taj se podatak slaže s onim o njegovu dolasku u Split 24. listopada iste godine. Do *Della Bellina* odlaska tiskanje rječnika nije završeno. Upravo zato je on prema Đurđeviću oputovao nezadovoljan u Dalmaciju. Đurđević koji je bio upućen u ritam tiskanja rječnika jer se istovremeno tiska i njegova *Mandalijena*, utvrđuje da je rječnik u tisku već deveti mjesec, a to bi značilo da je tiskanje započelo početkom 1728. godine. Ovaj se podatak slaže s datumom *Imprimatura* od 1. ožujka 1728. godine.

Đurđević je sigurno susretao *Della Bellu* u Veneciji jer su obojica bili zauzeti istim poslom. U pismu posebno ističe da je *Della Bella* otišao iz Venecije očajan (diperato) jer se tiskanje otežalo, a on zbog drugih obaveza nije mogao dulje ostati u Veneciji. Zadnja rečenica otkriva i Đurđeviću prikrivenu kritiku rada venecijanskih štampara. Ni on vjerojatno nije bio zadovoljan napredovanjem tiska *Mandalijene*. U posljednjoj rečenici kaže da druga djela u ponovnom tisku imaju prednost pred djelima naših pisaca.

Iako su *Della Bella* i Đurđević boravili u Veneciji u isto vrijeme, ne nalazimo za sada podatke o njihovoj međusobnoj suradnji u tom razdoblju u ispravljanju teksta rječnika. Ako je i došlo do nje, nije mogla biti dugotrajna jer je Đurđević i sam bio zaokupljen tiskanjem svojih djela.

²³ Biblioteka Male Braće, Dubrovnik, rukopis br. 426, Tom 2, str. 187.

²⁴ Prijevod: I Otac Ardelije je bio ovdje u Veneciji mnogo mjeseci da bi nadgledao tiskanje svog Ilirskog rječnika: i napokon se, očajan što ne vidi završetak posla, vratio u Dalmaciju. Ovo je već deveti mjesec što je spomenuti rječnik u tisku, a nije završen.

Venecijanski tiskari su zauzeti ponovnim tiskanjem djela koja su objavljena s onu stranu brda, a druga djela tiskaju na odlomke i ulomke.

BIBLIOGRAFIJA

- Francesco Maria Appendini, *Notizie storico-critiche sulle antichità, storia e letteratura de' Ragusei*, Tomo II, Ragusa, 1803, A. Martecchini.
- Mijo Brlek, *Rukopisi knjižnice Male Braće u Dubrovniku*, Zagreb, JAZU, 1952.
- Gian Lorenzo Camelli, *Breve ragguaglio della vita del P. Ardelio Della Bella, missionario della Dalmazia*, Modena, tip. pontificia ed arcivescovile dell' Immacolata concezione, 1888.
- Mirko Deanović, *Odrzi rimske akademije degli Arcadi preko Jadrana*, Rad, JAZU, 1933., knj. 248., str. 1—98, Rad, JAZU, 1935., knj. 250., str. 1—125.
- Ardelio Della Bella, *Dizionario Italiano, Latino, Illirico, cui si permettono alcuni avvertimenti per iscrivere, e con facilità maggiore leggere le voci illiriche, scritte con caratteri italiani*, In Venezia, 1728, presso Cristoforo Zanne.
- Ignjat Đurđević, *Pet stoljeća hrvatske književnosti*, Zagreb, 1971., knj. 18., Ignjat Đurđević.
- Ignjat Đurđević, *Uzdasi Mandalijene pokornice u spilji od Marsilje, Venezia, 1728.*, ed. C. Zanne.
- Ignjat Đurđević, *Vulgatae psalmodum editionis in locis obscurioribus allarum versionum, ac interpretationum claritate interpolatae Illyrica metaphrasis sive Saltijer slovinski*, Venezia, 1729., C. Zanne.
- Ignjat Đurđević, *Uzdasi Mandalijene pokornice*, Matica Hrvatska, Zagreb, 1971.
- Franjo Hamerl, *Misije družbe Isusove po hrvatskim zemljama O. A. Della Bella*, *Kalendar srca Isusova i Marijina*, 1920., god. 15., str. 142—150.
- Petar Kolendić, *Grizićev izvještaj o dubrovačkim književnicima prvih godina 18. vijeka*, Srđ, 5. god., 1906., *Dubrovnik*, str. 727—732, Srđ, knj. 6., god. 6., 1907., *Dubrovnik*, str. 106—109.
- Mihovil Kombol, *Povijest hrvatske književnosti do narodnog preporoda*, II. izdanje, Zagreb, 1961.
- Zdenka Marković, *Pjesnikinje starog Dubrovnika*, Zagreb, JAZU, 1970.
- Maja Novak, *Prilog poznavanju rada i djelovanja Vicka Zmajevića Peraštanina*, *Radovi JAZU u Zadru*, sv. III., Zagreb, 1957., str. 317—326.
- Dragutin Prohaska, *Ignjat Đurđević i Antun Kanižlić, Studija o baroku u književnosti*, Rad, JAZU, knj. 178., Zagreb, 1909., str. 115—225.
- M. Rešetar, *Djela Ignacija Giorgi, Stari pisci hrvatski*, knj. 25., Zagreb, 1926.
- M. Rešetar, *Pisma Ignata Đurđevića i dun Đura Matijaševića (Mattei)*, *Građa za povijest književnosti hrvatske*, knj. 11., Zagreb, 1932, str. 124—144.
- M. Vanino, *Misijska izvješća 1725.—1728.*, *Annua historia missionis Dalmatiae*, *Vrela i prinosi*, br. 2, fasc. 2, Sarajevo 1933.
- M. Vanino, *Ljetopis dubrovačkog kolegija*, *Vrela i prinosi*, br. 7, Sarajevo, 1937., str. 1—171.
- A. Vučetić, *Akademija Dangubnijeh i njen rad oko jednog rječnika u Dubrovniku*, Srđ, god. 5., br. 14, 1906., *Dubrovnik*, str. 681—692.

RUKOPISI

- Ivan Marija Matijašević, *Zibaldone*, rukopis u Biblioteci Male Braće u Dubrovniku, sign. br. 426, 427, 312, 313, 426, Tom II., sign. 424.

Riassunto

ARDELIO DELLA BELLA E IGNJAT ĐURĐEVIĆ (IGNAZIO GIORGI)

Nel »Dizionario italiano, latino, illirico« di Ardelio Della Bella, edito a Venezia nel 1728, per la prima volta nella storia della lessicografia croata il patrimonio lessicale croato viene attestato attraverso testimonianze letterarie di scrittori ragusei e dalmati del Cinquecento e del Seicento.

La presente ricerca sul rapporto tra il Della Bella e il Đurđević, unico autore contemporaneo citato nel Dizionario, ha dimostrato come le citazioni, tratte dalle opere del Đurđević, siano state trascritte nel Dizionario stesso antecedentemente alla prima edizione stampata. Se si confrontano i testi del Đurđević, citati nel Dizionario con la prima edizione integrale della Maddalena (1728) e del Salterio (1729) si evince quale lavoro di perfezionamento il Đurđević abbia effettuato sui testi dei suoi manoscritti prima della loro prima edizione stampata.

Infatti il contributo del Đurđević nel Dizionario del Della Bella risulta importante sia per la frequenza delle citazioni tratte dalle sue opere sia per la scelta del lessico croato. Che il Đurđević abbia lavorato alla stesura finale del Dizionario lo conferma anche il Della Bella nella sua prefazione quando dice: »... con accurata diligenza l'ha ancora veduta (l'opera) il Reverend. Pre. D. Ignazio Giorgi, Abate Benedittino Raguseo, persona dotta ed erudita e Poeta eccellente nella sua lingua.«

Ed è proprio il Đurđević »la persona bene intendente dell'una e dell'altra lingua« che ha rivisto e corretto il testo del Della Bella aggiungendovi molte citazioni tratte dai manoscritti dei propri lavori, operando così anche una propria ben precisa scelta relativamente al corpus lessicale croato.